

ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΛΕΙΔΩΝΙΑ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΑ <<ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ>> (Γ', 1975)

ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΛΕΙΔΩΝΙΑ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΑ «ΠΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» (Γ', 1975)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
1975

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 55788
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 3/9/2014
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

ΔΗΜΗΤΡΗ Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΛΕΙΔΩΝΙΑ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΑ «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»
ΤΟΜΟΣ 10'
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1975

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: "Ο οίκιος — Τὰ μυητά	Σελ.	7
I. Μονή Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος	*	9
II. "Άγιος Αθανάσιος	*	17
III. "Άγιος Νικόλαος	*	25
IV. Μονή Άγίων Αναργύρων	*	33
V. Μονή Άγίων Αποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου	*	38
VI. Κοιμητής τῆς Θεοτόκου	*	44
Συμπληρωματικός	*	47
Εγγίδια — Εἰκόνες		

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΛΕΙΔΩΝΙΑ ΚΟΝΙΤΣΗΣ — Α' *

· Ο οίκισμός — τὸ μνημεῖο **

Ξεκινώντας κανεὶς ἀπὸ τὰ Γιάννενα γιὰ τὴν Κόνιτσα συναντάει, μετὰ ἀπὸ 50 περίπου χιλιόμετρα καὶ σὲ ύψομετρο 500 μ., λίγο μετὰ τὸ δύνομαστὸ «γεφύρι τοῦ Βοϊδομάτη»⁽¹⁾, τὰ Καλύβια Κλειδωνιᾶς. Ὁ οἰκισμὸς ἀπλώνεται σήμερα καὶ στὶς δύο πλευρὲς τῆς δδοῦ, ἐνῶ παλιότερα ἔπιανε μόνο τοὺς πρόποδες τῆς Ραδόβολης (κν. Παπιγκιώτικου), ποὺ ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ὄρους Τύμφη (κν. Γκαμήλα) καὶ χωρίζει τὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὴν Κόνιτσα⁽²⁾. Ἀπὸ τὰ Καλύβια ἔνα κακοτράχαλο μονοπάτι, ποὺ σώζει σὲ μερικὰ σημεῖα τὰ παλιά, λαξεμένα στὸ βράχο σκαλοπάτια, περνᾷει πρῶτα ἀπὸ τὸ ναῖσκο τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, στὸ ψηλότερο ἀνατολικὸ σημεῖο τοῦ χωριοῦ, καὶ συνεχίζοντας μὲ ζικ-ζάκ πρὸς τὴν ἵδια κατεύθυνση φτάνει στὴν κορυφὴ τῆς Ραδόβολης. Στὴν ἄκρη τοῦ βράχου δὲ ἐπισκέπτης ἀντικρύζει τὸ ναὸ τοῦ Ἅγιου Ἀθανασίου. Ἀνατολικὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκτείνεται τὸ δροπέδιο μὲ τὸν οἰκισμὸ τῆς κυρίως Κλειδωνιᾶς (ύψομ. 880 μ.), ἔγκαταλειμμένον σήμερα σχεδὸν ἐντελῶς δταν μετακόμισαν οἱ κάτοικοι μεταπολεμικὰ στὰ Καλύβια. Στὴ νοτιοδυτικὴ του ἄκρη βρίσκεται δὲ ἐνοριακὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Σὲ ἔνα δεύτερο δροπέδιο, ΝΔ. τοῦ πρώτου, ἀπλώνεται τὸ παλιὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅγιου Νικολάου. Λίγο ἀνατολικότερά της, 5' περίπου, είναι τὸ ἔρημο μοναστήρι τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων. Τὸ ἕκτο μνημεῖο, τὴ διαλυμένη Μονὴ τῶν Ἅγιων Ἀναργύρων, τὴ συναντάει κανεὶς δταν ἀφήσῃ τὴν ἀμαξιτὴ δδὸ πρὸς Κόνιτσα, κατευθυνθῆ στὸ γεφύρι τοῦ Βοϊδομάτη καί, περνώντας το, πάρη τὴν ἀριστερὴ —βόρεια—

δχθη του και βαδίση γιά 30' περίπου μέσα στὸν αἰωνόβιο πλατανώνα τῆς φημισμένης χαράδρας τοῦ Βίκου⁽³⁾.

Σὲ ποιάν ἐποχὴ χρονολογοῦνται οἱ δύο οἰκισμοὶ καὶ τὶ σχέση ἔχουν μεταξύ τους; Οἱ μαρτυρίες εἰναι πενιχρές. Στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἡ περιοχὴ ἀποτελοῦσε τὴν Τριφυλία τῶν Μολοσῶν⁽⁴⁾, ἀπὸ τὴν ἵδια δὲ ἐποχὴ ὅρεθηκαν τάφοι στὰ Καλύθια⁽⁵⁾.

Γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο οἱ πηγὲς καὶ τὰ μνημεῖα δὲν εἰναι περισσότερο εὕγλωττα. 'Υπάρχει πρῶτα πρῶτα ἡ ντόπια παράδοση, ποὺ προσγράφει τὴν ἴδρυση τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως στὸν αὐτοκράτορα (Κωνσταντῖνο Δ') «Πωγωνάτο»: πρόκειται γιὰ μιὰ παράδοση σχετικὰ μεταγενέστερη, πλασμένη γιὰ νὰ ἔξηγηθῇ, παρετυμολογικά, ἡ προέλευση τοῦ δνόματος τῆς γειτονικῆς περιοχῆς, τοῦ Πωγωνίου⁽⁶⁾. "Ομως, οἱ ἔξακριθωμένες ἔως σήμερα μαρτυρίες τῶν πηγῶν γιὰ τὸ ναὸν καὶ γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Καλυθιῶν ἀναφέρονται, τὸ νωρίτερο, στὰ 1609⁽⁷⁾. 'Αλλὰ καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴν κατοικηση τοῦ χώρου στὴ μεσαιωνικὴ περίοδο δὲν εἰναι ἀπόλυτα ξεκαθαρισμένες⁽⁸⁾. "Εγινε τέλος προσπάθεια ν' ἀνιχνευτῇ τὸ παρελθὸν τοῦ τόπου διαμέσου τῆς γλωσσολογίας. "Ετσι, ἀπὸ τὴν ἔξέταση τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τοῦ τοπωνύμιου —Κλειδονιάθιστα, Γλιτονιάθιστα, Λιτονιάθιστα, Λιτονιάσουστα, Κλιτονιάθιστα, Κλειδονιάσουστα, Γλυτουνιάφστα κλπ.— βγῆκε ὡς συμπέρασμα, δτὶ πρῶτα κατοικήθηκαν τὰ Καλύθια / «Νιαύστα» καὶ ἀπὸ ἐκεῖ οἱ κάτοικοι, στοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ἀνέθηκαν γιὰ λόγους ἀσφάλειας στὴν καθαυτὸ Κλειδωνιά / «Γλυτουνιάύστα»⁽⁹⁾. 'Η διαπίστωση αὐτή, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἴδρυσης τῆς κυρίως Κλειδωνιάς, ἐπικυρώνεται ἔμμεσα καὶ ἀπὸ τὴ χρονολόγηση τῶν τεσσάρων ἐκκλησιῶν της ἀπὸ τις διοῖες, δπως θὰ δοῦμε, καμιὰ δὲν εἰναι ἀρχαιότερη ἀπὸ τὸν 17. αι.

Στὴν ἔξέταση τῶν μνημείων θ' ἀκολουθήσωμε σειρὰ χρονολογική, ὅχι τοπογραφική. Δίνονται λοιπὸν πρῶτα, ἔδω, ἡ σύντομη περιγραφὴ καὶ οἱ ιστορικὲς μαρτυρίες γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ

ἔξι χτίσματα, καὶ στὸ Β' μέρος θὰ ἔξεταστοῦν λεπτόμερέστερα τὰ εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ προβλήματα τοῦ ζωγραφικοῦ διακόδιου των.

I. ΜΟΝΗ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

α) Ἀρχιτεκτονική. Ἐπὸ τὸ μοναστήρι ποὺ ὑπῆρχε ἀλλοτε ἔδῶ, ὅπως μᾶς ἀναφέρουν οἱ πηγὲς (βλ. παρακάτω, σελ. 15 ἐξ.), σήμερα μένει μόνο τὸ Καθολικό του, ποὺ βρίσκεται ὅπως εἶπαμε στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῶν Καλυθιῶν, πλάι στὸ μονοπάτι ποὺ δδηγεῖ στὴν Κλειδωνιά. Λείψανα ἀπὸ πρόσκτισμα πιθανὸν τῆς Μονῆς εἶναι ἡ ἀργολιθοδομικὴ τοιχοποιία, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ Καθολικοῦ(10).

Ἡ ἐκκλησία, γνωστὴ στοὺς ντόπιους ὡς «Σωτήρα», εἶναι μικρῶν διαστάσεων (μῆκος 8,75 μ., πλάτος μέγιστο 5,75 μ., ἔλαχιστο 4,75 μ., ὕψος 6 μ. περίπου) καὶ περικλείεται μὲ νεώτερο περίθολο (εἰκ. 1). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο χτίσμα μὲ σχετικὰ μεγάλη ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (σχέδ. 1), τὸ δποῖο διευρύνεται αἰσθητὰ ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ὥστε νὰ διαπιστώνεται, ὅπως εἶδαμε, διαφορὰ 1 μ. μεταξὺ ἔλαχιστου καὶ μέγιστου πλάτους.

Στὸ ἔσωτερικό, δὲ ναὸς καλύπτεται στὸ κεντρικὸ του τμῆμα μὲ ἔγκαρσια ἡμικυλινδρικὴ καμάρα, ποὺ στηρίζεται ἀπὸ Β. καὶ Ν. σὲ ἡμικυκλικὰ τόξα. Στὸ κέντρο τῆς καμάρας διαμορφώνεται ἀθαθῆς κοιλότητα (ἀσπίδα, calotte) (σχέδ. 1, 2). Τὸ Ἱερὸ Βῆμα στεγάζεται μὲ δριζόντια δροφή, ἐνῶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ διαμορφώνεται ὡς ἀπλὴ ἡμικυλινδρικὴ καμάρα (σχέδ. 1). Ἀριστερὰ τῆς ἀψίδας σχηματίζεται νεώτερη διεδρη κόγχη, δεξιὰ τῆς μιὰ ἀπλή, ἐπίσης νεώτερη.

Ἡ στέγη στὸ ἔσωτερικό, καλυμμένη μὲ φαιὲς σχιστολιθικὲς ἔγχωριες πλάκες, ἀπολήγει ἀνατολικὰ σὲ ἡμικύκλιο (εἰκ. 1), στὰ δυτικὰ σὲ τραπεζοειδὲς ἀέτωμα(11). Στὸ κέντρο τῆς ἡ διρριχτη στέγη παρουσιάζει ἐλαφρὸ ἔξαρμα, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀσπίδα τοῦ ἔσωτερικοῦ (εἰκ. 1).

Τὰ ἀνοίγματα εἶναι περιορισμένα. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ

διανοίγεται ένα μικρό μονόλιθο παράθυρο (σχέδ. 2, 3) (ἀθέατο σχεδὸν ἀπέξω, ἔξαιτίας τῆς μεγάλης ἐπίχωσης στὸ σημεῖο αὐτό), στὴ βόρεια καὶ νότια ἀπὸ ένα παράθυρο τετράγωνης διατομῆς (εἰκ. 1), στὴ δυτική τέλος δύο μικρότερα τετράγωνα παράθυρα, ποὺ διαμορφώνουν τὶς ἐπάνω γωνίες τους ως κυμάτια. Χαρακτηριστικὴ εἰναι ἡ αἰσθητὴ μείωση ποὺ παρουσιάζουν δλα τὰ ἀνοίγματα ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω (σχέδ. 1). Στὴ νότια πλευρὰ τῆς στέγης, λίγο δυτικότερα ἀπὸ τὴν ἀψίδα, ἀνοίγεται μικρὸς φεγγίτης (εἰκ. 1, σχέδ. 2). Ἡ πόρτα εἰσόδου στὴ νότια πλευρά, ἀνοιγμένη σὲ νεώτερη ἐποχή, εἰναι ἀπλὴ τετράγωνη (εἰκ. 1), ἡ δυτικὴ δύμως διαμορφώνεται διαφορετικά: ἐπάνω σὲ δύο μονοκόμματες παραστάδες ἀπὸ ἀδρὰ κατεργασμένο πωρόλιθο βαίνει χαμηλωμένο πεταλοειδές τόξο ἀπὸ τὸ ἴδιο ύλικό (ὕψος ἀνοίγματος 1,50 μ.). Καὶ ἔδω εἰναι ἐμφανής ἡ μείωση τοῦ πλάτους (σχέδ. 1).

Διδακτικὴ γιὰ τὶς οἰκοδομικὲς φάσεις τοῦ μνημείου εἰναι ἡ τοιχοδομία του. Ἡ βόρεια καὶ ἡ νότια πλευρὰ (εἰκ. 1, 2) παρουσιάζουν τὴ μορφὴ ἀργολιθοδομῆς μὲ παρεμβολὴ κομματιῶν κεραμιδιῶν σὲ ἀραιὰ καὶ ἀκανόνιστα διαστήματα, ἐνῶ ἄτεχνο κονίαμα καλύπτει τοὺς ἀρμούς. Ἡ μορφὴ τῶν ἀνοιγμάτων στὶς πλευρὲς αὐτὲς καὶ ἡ ὑπαρξη σιδερένιων συνδέσμων (γάντζων) γιὰ τὴ στερέωση τῆς τοιχοποιίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παραπάνω μορφὴ τῆς τοιχοδομίας, μαρτυροῦν δτὶ πρόκειται γιὰ νεώτερες ἐπεμβάσεις στὸ ναό, ποὺ χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς, τὸ νωρίτερο, στὰ 1867, δπως δηλώνει ἡ ἐντοιχισμένη πλάκα μὲ τὴ χρονολογία αὐτὴ στὴ νότια πλευρά(12). Στὴ δυτικὴ πλευρά, δσο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε τὸ παχὺ ἐπίχρισμα, ἀκολουθεῖται ὅλο σύστημα. Μεγάλοι πώρινοι δόμοι, ἀδρὰ πελεκημένοι καὶ τετραγωνισμένοι —ἴδιαίτερα στὴ νοτιοδυτικὴ γωνία—, ἐναλλάσσονται μὲ μικρότερους, ἐνῶ στοὺς κάθετους καὶ δριζόντιους ἀρμούς τοποθετοῦνται ἄτακτα σειρὲς πλίνθων. Δίνεται ἔτσι ἡ ἐντύπωση ἐνὸς χαλαροῦ, ἀκανόνιστου πλινθοπερίκλειστου συστήματος. Ἡ μορφὴ τῆς πόρτας καὶ τῶν παραθύρων στὴν ἴδιᾳ πλευρά νομίζω δτὶ δηγοῦν στὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχή, ἀλλ' ἀκριθέστερος προσδιορισμὸς

δὲν εἰναι ἔφικτός· δπωσδήποτε, ἡ πλευρὰ αὐτὴ προηγεῖται χρονολογικὰ τῶν δύο μακρῶν(13).

Τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀνατολικὴ ὅψη τοῦ μνημείου (σχέδ. 3, εἰκ. 2). Μεταγενέστερα κονιάματα καὶ μερικὴ ἀνακατασκευὴ τοῦ νότιου μισοῦ τῆς ἀψίδας ἐμποδίζουν νὰ σχηματίσῃ κανεὶς ἀπολύτως σαφῆ ἵδεα γιὰ τὴν ἀρχικὴ μορφὴ τῆς. Σὲ καλύτερη κατάσταση σώζεται τὸ βόρειο μισό, δπου ἡ μορφὴ μπορεῖ ν' ἀποκατασταθῆ ὡς ἔξῆς περίπου. Ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ γείσο τῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν τῆς στέγης σχηματίζονται τρεῖς (κατὰ τόπους καὶ τέσσερεις) δριζόντιες σειρὲς ἀνισομεγέθων πλίνθων, μὲ παχὺ ἐνδιάμεσο κονίαμα. Ἀκολουθεῖ μία δριζόντια ζωφόρος ἀπὸ χοντρὲς πλίνθους βυθισμένες στὸ κονίαμα, ποὺ σχηματίζουν συνεχῆ , ἐνῶ τὰ ἐνδιάμεσα κενὰ ἔχουν πληρωθῆ πάλι μὲ κονίαμα ἢ μικρότερα κομμάτια πλίνθων. Ἡ ζωφόρος βαλνεὶ σὲ ἄλλη μία δριζόντια ταινία πλίνθων (εἰκ. 5). Ἀπὸ τὸ ὅψος αὐτὸ ἔως τὴ σημερινὴ στάθμη τοῦ ἔδαφους διαμορφώνονται ἔξι σειρὲς δόμων μὲ πλινθοπερίκλειστο σύστημα, ποὺ ἔχουν τμηματικὰ διαταραχτῆ ἀπὸ νεώτερες ἐπεμβάσεις (σχέδ. 3, εἰκ. 2, 4). Ἡ σχετικὴ κανονικότητα τοῦ ἀρχικοῦ συστήματος εἰναι πιὸ φανερὴ στὶς δύο κατώτερες σειρές, ποὺ συνεχίζονται μάλιστα σὲ δλο τὸ μῆκος τῆς ἀψίδας καὶ στὸ νότιο πτερύγιό της (εἰκ. 3, 6). Παρατηροῦμε τέλος, δτι γωνιόλιθοι παρόμοιοι μὲ ἐκείνους τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἔχουν χρησιμοποιηθῆ καὶ στὴ νοτιοανατολικὴ γωνία (εἰκ. 3) (14).

Τὰ συγκεχυμένα χρονολογικὰ δεδομένα γιὰ τὸ ναὸ (βλ. παρακάτω, σ. 15 ἔξ.) δὲν unction στὸν περιορισμὸ τῶν χρονολογικῶν δρίων, μέσα στὰ δποῖα θὰ μποροῦσε νὰ τοποθετηθῆ ἡ μορφὴ τοιχοδομίας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἀπὸ πλευρᾶς μορφολογίας παρατηροῦμε πρῶτα πρῶτα, δτι δ χαλαρὸς τρόπος μὲ τὸν δποῖον ἔφαρμδζεται ἔδω τὸ πλινθοπερίκλειστο σύστημα, δείχνει δτι είμαστε στὸ τέλος αὐτῆς τῆς τεχνικῆς, ποὺ εἰναι γνωστὸν δτι ἔξακολούθησε νὰ χρησιμοποιῆται στοὺς πρώτους μεταβυζαντινοὺς αἰῶνες, Ιδιαίτερα στὰ Καθολικὰ Μονῶν(15).

“Επειτα, ἡ συνεχής ζωφόρος τοῦ σχημου κεραμοπλαστικοῦ κοσμήματος νομίζω δτὶ εἰναι δυνατὸν ν' ἀναχθῆ γενετικὰ γέδύο μορφές ἀνάλογων σχηματισμῶν: ἢ σὲ μία σειρὰ ἀπὸ ὅπου ἀνάμεσά στὰ πλάγια σκέλη παρεμβάλλεται ἔνα κάθετο γιὰ ἰόγους διακοσμητικούς, ἢ στὶς γνωστὲς σειρὲς τῶν (χριστογραμμάτων) ὅπου, στὴν περίπτωσή μας, ἡ ἔνδεια τοῦ χώρου ἢ τοῦ τεχνίτη ἀναγκάζει στὴν υἱοθέτηση μιᾶς συντμημένης ταραλλαγῆς.

“Αν ἀνασκοπήσουμε τὰ τοπικὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν Κλειδωτὰ γνωστὰ μνημεῖα μὲ κεραμοπλαστικὸ διάκοσμο, θὰ διαπιστώσουμε δτὶ ἀντιπροσωπεύονται καὶ οἱ δύο μορφές, μὲ τὴν ἔξῆς χρονολογικὴ διαδοχὴ (16).

1) Κόσμημα σχήματος ἢ . Τὸ συναντᾶμε στὸ ὄρο τοῦ «Δεσποτάτου» τῆς Ἡπείρου, στὴ γειτονικὴ Κέρκυρα, στὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ στὴ Μακεδονία: Ἐπισκοπὴ Μάστρου Ἀκαρναίας(17), Παναξιώτισσα Γαυρολίμνης Αιτωλίας(18), “Αγιος Βασιλειος «τῆς γεφύρας» Ἀρτας(19), “Αγιος Νικόλαος τοῦ Κασνίτζη(20) καὶ Παναγία Μαυριώτισσα(21) Καστοριᾶς, “Αγιος Νικόλαος τὴν Ὁμαλὴ Σγουράδων(22), “Αγιος Νικόλαος στὴν Κάτω Κοραΐσσα(23) καὶ “Αγιος Βλάσιος στὴν Καμάρα(24) Κέρκυρας, Παναγία τοῦ Μπρυώνη “Αρτας(25), Κοίμησις Θεοτόκου στὸ “Ανω Λάμπο Β. Ἡπείρου(26), “Αγία Αικατερίνη(27), “Αγιος Νικόλαος Ὁρανός(28), Ταξιάρχες (29) καὶ Προφήτης Ἡλίας Θεσσαλονίκης(30), Ιαναγία Πρεβέντζα στὰ Μαλακέϊκα Βάλτου Αιτωλοακαρναίας(31) καὶ Κόκκινη Παναγιὰ Κόνιτσας(32) (εἰκ. 7: μεσαῖο μέρος ψιδας).

2) Κόσμημα σὲ σχῆμα ἀπλοῦ, σύνθετου ἢ διαλυμένου

Ξητοπίζεται σὲ στενώτερο γεωγραφικὸ κύκλο ἀπ' δτὶ τὸ προηγούμενο, δηλαδὴ στὴ Βόρειο Ἡπειρο, στὴ Νότιο («Δεσποτάτο») καὶ τὴ Μακεδονία: “Αγιοι Ἀνάργυροι(33), Κουμπελίδικη(34), “Αγιος τέφανος(35), “Αγιος Νικόλαος τοῦ Κασνίτζη(36), Ταξιάρχης συ-